

NAGY MARIANN

Egy család – két(féle) politikus – Návay Lajos és az 1907:27. tc. Eötvös József elméleti és gyakorlati munkássága tükrében

Bevezetés

Návay Lajos (1870–1919) néhány hónapos csecsemő volt mindössze, amikor Eötvös József (1813–1871) ellátogatott leányához Földeákra. Unokáját ismerte tehát, de beszélgetésekre, nagyatyai nevelésre hamarosan bekövetkező halála miatt Eötvösnek már nem nyílt lehetősége. Ennek ellenére létezett egyfajta lelki közösség nagyapa és unoka között, mivel életük egy-egy szakaszában mindketten hitet tettek az embertársaiknak hasznos élet fontosságáról.¹ Politikai pályájuk, nézeteik ugyanakkor már jelentősen eltértek egymástól. Eötvös Józsefnek a reformkorban a fennálló társadalmi rend gyökeres megváltoztatása lebegett a szeme előtt, s a centralisták egyik meghatározó alakjaként a legpolgáribb programot tűzte ki célként: népképviselői országgyűlést, annak felelős kormányt, valódi helyhatósági önkormányzatokat, egy önszerveződő civil társadalom létrejöttét. Két emberöltővel később Návay – amint arról 1901-ben tartott alispáni székfoglaló beszéde tanúskodik – az akkor fennálló társadalmi rend keretein belül kisebb és fokozatos reformok elérését látta jónak és elérendőnek a „mögöttünk álló nép százezreinek a maguk fejlődő és kielégítésre váró igényei” érdekében.² Mindenképpen tény azonban, hogy ebben a programban Návay esetében is megmutatkozik egy, az Eötvöséhez hasonló szociális érzékenység. Néhány év múlva, immár a battonyai kerület országgyűlési képviselőjeként, egyik beszédében a történelmi középosztály feladatáról szólva azt hangsúlyozza, hogy ezen osztály fennmaradása a nemzet vitális érdeke, ezért a demokratikus haladás élére kell állnia, „le kell lépnie a kaszinók síkos parkettjéről és a munka terén kell felvennie a küzdelmet.”³

Tanulmányunkban röviden összefoglaljuk Eötvös Józsefnek, az állambölcselet első jeles magyarországi képviselőjének a nemzetiségi kérdés megoldására nyújtott főbb téziseit, majd bemutatjuk e tárgyban politikusként folytatott gyakorlati tevé-

¹ Eötvös József 1839-ben megjelent regényében, *A Karthausban* írja, hogy „használni akarok: ez emberi hivatásunk”. Idézi KATUS László: „báró Eötvös József”. In Nagy Mariann – Vértési Lázár (szerk.) *Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek*. Pécs, PTE BTK Történelem Tanszékcsoport, 2008. 356. Návay 1892-es naplójegyzeteiben pedig úgy fogalmaz, hogy hálát érez szülei iránt, akik [...] embertársaira nézve is hasznos élet folytatására képesítették. Idézi GILICZE János: *A földéaki Návay család története*. (Régi magyar családok 5.) Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tiszántúli Történész Társaság, 2006. 204.

² Idézi GILICZE: i. m. 212.

³ Idézi GILICZE: i. m. 223.

kenységét. Végül a Náray korabeli nemzetiségi politikát vesszük szemügyre és azt, hogy Náray Lajos hogyan gondolkodott a nemzetiségi kérdésről.

Eötvös elméleti alapvetései a nemzetiségi kérdésről

1848 előtt Eötvös és a centralisták sem gondolkodtak másképp a nemzetiségi kérdést illetően, mint a liberális ellenzék egyéb csoportjai, amint ezt Fenyő István is kiemeli munkájában.⁴ Egyrészt osztották koruk nacionalizmusát, a nemzetet tekintették a legmagasabb értéknek, másrészt a nemzeti önrendelkezésnek nem tulajdonítottak nagy jelentőséget. Sőt, ők is meg voltak győződve a magyarság „fennsőbbrendűségéről”. Eötvös is vallja a reformkorban az „egy politikai nemzet” e korban megalkotott fogalmát, miszerint a nemzetiségek szlovákul, románul, szerbül stb. beszélő magyarok, s fontos, hogy a magyar nemzetiség terjedjen, s a magyar szó tartsa össze a sokféle népet. Ő is rabja annak az illúzióknak, hogy a szabadság közös égisze alatt majd egybeolvad a sokféle nemzetiség.⁵ 1848–49 eseményei, amikor a nemzetiségek szembefordultak a magyar szabadságharc ügyével, a magyar politikai elit több tagját (pl. Szemere Bertalant,⁶ Kossuth Lajost⁷), s így Eötvöst is arra készítették, hogy újragondolja és átértékelje a nemzetiségi kérdés problematikáját.

Eötvös 1848 ősztől emigrációban élt családjával,⁸ és ott írja a magyar eszmétörténet egyik legjelentősebb, két kötetben napvilágot látott *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című művét. Az 1851-ben megjelent első kötetben, ahogy Demeter M. Attila rávilágít, Eötvös arra az álláspontra jut, hogy nem létezik a gyakorlatban a nacionalizmusnak a szabadsággal összebékíthető formája, mivel a nemzetiségi eszme nevében az egyes nemzetiségek mindig néphatalmi, a korlát-

⁴ FENYŐ István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Budapest, Argumentum Kiadó, 1997. 159.

⁵ József nádor főherceg szerint is: „az ki Magyarhonban lakik, akármilyen ajkú legyen is, miután ugyanazon jogokkal és kiváltságokkal él, melyeket az ország nyújt, az magyar: itt nincs más nemzet – mint a magyar.” Idézi KATUS László: „Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika 1848–1849-ben.” *Kisebbségkutatás*, XI. évf. 2002/1. epa.oszk.hu/00400/00462/00013/6.htm Letöltés ideje: 2016. október 12.

⁶ 1849. július 28-án Szegeden, a nemzetgyűlés utolsó ülésén Szemere Bertalan miniszterelnök a következőket mondotta: „A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak... Az első eszme a kormányforma megigazítása, be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép maga igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjen sorsa felett. Második eszme volt: az egyéni jogok biztosítása, ki kellett mondani a jog- és kötelességbeli egyenlőséget. A harmadik nagy alapeszme a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.” Az első két eszme életbeléptetett, „a harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háború-viszonyai miatt.” Idézi KATUS (2002.) epa.oszk.hu/00400/00462/00013/6.htm Letöltés ideje: 2016. október 12

⁷ Kossuth Lajos Alkotmánytervében, melyet Kütahyában több változatban dolgozott ki, a nemzetiségi kérdés megoldását a protestáns vallásúak egyházi önkormányzata működéséhez hasonlóan képzelte el. Ld. PAJKOSSY Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 385–405.

⁸ DEVESCOVI Balázs: *Eötvös József*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2007. 213–219.

lan nemzeti szuverenitásra irányuló igényeket fogalmaznak meg.⁹ „Mindazon törekvések, melyek a szabadság és egyenlőség valósítását tűzik ki céljokul, tetteleg csak oda irányozvák, hogy a népfeltség eszméje az államban minél tökéletesebben létesíttessék, míg azon törekvések, melyek a nemzetiség elvének nevében indítanak meg, tulajdonképpen csak arra céloznak, hogy a korlátlan felségi hatalom az államban egy bizonyos nemzetiségnek szereztesse meg.”¹⁰ Eötvös a második kötetben éppen ezért egy új államszervezési modellt dolgoz ki, amely szerint az állam nem magyar nemzeti állam, hanem népek és nemzetek felett álló semleges intézmény, „közös haza”. S ebben az államban az egyént az állammal szemben a megyei, városi és községi önkormányzatok védik, ezek a színterei nyelvi-nemzeti kulturális igényei kielégítésének. Így válik lehetővé egyrészt a történeti jog és szabadság, másrészt a nyelvi önrendelkezés megvalósulása. A reformkorban is már hangsúlyosan a centralisták programját képező valódi, alulról szerveződő önkormányzatiság, civil társadalom, egyesületek létrehozásának fontossága Eötvös e munkájában újból teret kap. Meggyőződése ugyanis, hogy ezzel lehet meggátolni az állami önkényuralmat és a forradalmakat. Eötvös szerint meg kell szűnjön annak lehetősége, hogy „a többségi nemzet az állam korlátlan hatalmát igénybe véve elnyomja a kisebb nemzetiségeket.”¹¹

Az 1865-ben megjelent *A nemzetiségi kérdés* című írásában Eötvös, kortársai nagy részétől eltérően – akik már a kiegyezés előszelének köszönhetően kevésbé tartották fontosnak a nemzetiségekkel való kiegyezést¹² – még mindig nagyon fontosnak tartotta a nemzetiségek ügyét: „állami létünk fennállása nagy részben ennek megoldásától függ.”¹³

⁹ DEMETER M. Attila: „Eötvös József nemzetiségi nézetei az Uralkodó eszmékben, valamint 1865-ös brosúrájában, *A nemzetiségi kérdésben*.” In Gángó Gábor (szerk.): *A kincset csak fáradsággal hozhatjuk napvilágra. Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára*. Budapest, ELTE Eötvös József Kollégium, 2013. 126.

¹⁰ EÖTVÖS József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. I-II. kötet*. A szöveget gondozta, a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus. mek.oszk.hu/06600/06619/html/01.htm Letöltés ideje: 2016. október 3.

¹¹ DEMETER: i. m. 130.

¹² 1861-ben még a magyar politikai elit többsége elsődleges kérdésnek tartotta a nemzetiségekkel való megegyezést, s ezt mutatta az is, hogy az összehívott országgyűlés, melyen a Birodalmi Tanácsba kellett volna követeket választani a képviselőknek a februári pátens értelmében, nemzetiségi törvényelőkészítő bizottságot állított fel Eötvös József indítványára. Nem mellesleg az is hozzájárult ehhez, hogy 1861-ben a szerbek Karlócán, a szlovákok pedig Turócszentmártonban tartottak kongresszusokat. A bizottság elkészült a törvénytervezettel, mellyel végül csak két nemzetiségi képviselő nem értett egyet, ők különvéleményt fogalmaztak meg. A törvénytervezet azonban nem került az országgyűlés elé, mivel az uralkodó feloszlatta, s utána kezdetét vette a Schmerling provizórium.

¹³ Idézi KATUS (2008): 367.

Eötvös, a politikus

Eötvös József az egyetlen miniszter, aki tagja volt mind az első felelős magyar kormánynak, annak legfiatalabbjaként, mind pedig a dualizmus kor első, gr. Andrássy Gyula vezette kormányának. Jelentékeny szerepet játszott a kiegyezési tárgyalások előkészítésében, valamint az utolsó hetek tárgyalássorozataiban is.¹⁴ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén számos nagyfontosságú ügyet kellett megoldania. E sokszínű feladatkörükre a megszületett törvények sora, melyek nagy részét és főleg jelentőségüket a közvélemény ma sem ismeri: a szerb és román ortodox egyházak önkormányzatának elismerése és biztosítása (1868:9. tc.), a keresztény felekezetek viszonzosságáról szóló 1868:53. tc., ami elsősorban a vegyes házasságban élők gyermekeinek vallását igyekezett szabályok közé foglalni. Szervezeti keretet hozott létre a magyarországi, akkorra már jelentős számú izraelita vallásúak számára,¹⁵ próbálta előmozdítani a katolikus egyházon belüli autonómiát.¹⁶

Sokak számára ismert azonban Eötvösnek a népiskolai és a nemzetiségi törvény megszületésében játszott szerepe. A nemzetiségi törvény előkészítése 1866 április végén kezdődött egy 40 tagú bizottság felállításával, benne szerb, román, szlovák és szász képviselőkkel. A nemzetiségi bizottság egy albizottságot jelölt ki a törvény szövegének kidolgozására, ami elég sokáig tartott a háború, a kiegyezési tárgyalások és a koronázási ünnepségek miatt. A javaslat a legtöbb esetben átvette az 1861.

¹⁴ KATUS László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, Kronosz Kiadó, 2012. 292, 295.

¹⁵ A zsidó vallású lakosság a kiegyezés évében, 1867-ben nyerte el a politikai és polgári egyenjogúságot. Az emancipációs törvény azonban nem biztosította a felekezeti jogegyenlőséget. Ennek egyik oka az volt, hogy az egymástól függetlenül működő hitközségek nem rendelkeztek országos képviselői szervekkel. Eötvös törekvése arra irányult, hogy a hitközségek a protestáns egyházakhoz hasonló szervezetet alakítsanak ki. Emiatt kezdeményezte 1868-ban a hitközségek küldötteiből megalakuló Izraelita Egyetemes Gyűlés összehívását. A tanácskozástól a kormányzat azt remélte, hogy megalkotják a hitközségek országos szervezetét. Erre azonban nem került sor, mert a modernizációs kihívások vallási tekintetben évtizedek óta megosztották a hitközségeket. Ez a megosztottság pedig lehetetlenné tette, hogy közös szervezetbe tömörüljenek. Az Izraelita Egyetemes Gyűlés 1869-ben végül azzal zárult, hogy kizárólag a neológ hitközségek hoztak létre országos szervezetet. Két évvel később, 1871-ben az ortodox hitközségek is megalakították országos szervezetüket.

¹⁶ A mélyen hívő, katolikus Eötvös úgy vélte, „hogy az egyetlen, amit századunkban az állam az egyházért tehet, és az egyetlen, amire ez utóbbinak az állam részéről szüksége van, az, hogy a legteljesebb szabadság legyen számára biztosítva.” Míg a protestáns egyházak iskolai és egyházi ügyekben autonómiát élveztek, addig a katolikus egyház az állam gyámsága alatt állt. Problémának tartotta, hogy a katolikus híveknek, szemben a protestánsokkal, semmi befolyása nincs az egyházra és az iskolákra. Ezért 1867-ben felkérte Simor János hercegprímást, hogy a püspöki kar dolgozza ki a katolikus autonómia tervezetét. A püspökök szerették volna az egyházat függetleníteni az államtól, a tanulmányi és vallásalapokat saját kezelésbe venni, de nem szívesen adtak volna szerepet a világiaknak. Végül az 1870/71-ben tartott autonómia kongresszuson a püspökök elfogadták, hogy a világiak nagyobb szerepet kapjanak az iskolai, alapítványi és egyházi vagyongra vonatkozó ügyekben. A tervezett autonómiából azonban nem lett semmi. Részben Róma nem hagyta jóvá, részben Eötvös halála után a kormányban sem volt már híve senki az autonómiának. A püspöki kar pedig nem sürgette, mert túlzottnak tartotta a világiak befolyását. KATUS (2001): 303–305.

évi javaslat¹⁷ rendelkezéseit. A javaslat szerint többek között a községi és megyei tisztviselők a felekkel való érintkezésben kötelesek azok nyelvét használni, a megyék maguk választhatták volna meg jegyzőkönyvi nyelvüket. Az államot kötelezte arra, hogy nem magyar oktatási nyelvű alsó- és középfokú iskolákat állítson fel. Az albizottság magyar többségi javaslatával szemben 26 nemzetiségi, többségében szerb és román képviselő is elkészítette a maga javaslatát. Míg az albizottság javaslata az egyes állampolgárok számára biztosított nyelvhasználati, iskolaalapítási és egyesülési jogokat, addig a nemzetiségi képviselők azt kívánták, hogy az öt legnagyobb etnikai kisebbséget ismerjék el a magyarral egyenjogú „országos nemzetnek”, s ezek mint jogi személyek kapjanak politikai jogokat. Területi autonómiát nem követeltek, de azt kívánták, hogy a vármegyék és a választókerületek területét oly módon kerekítsék ki, hogy azok legalábbis nagyobb részben azonos nemzetiségből álljanak.

Az albizottság magyar többségi javaslata tiltakozást váltott ki egyrészt a nemzetiségek körében, másrészt a nemzetiségi és vegyes lakosságú megyék magyar nemessége körében. Elsősorban az ellen tiltakoztak, hogy a megyék hivatalos nyelvét a többség választhatja meg, tehát az lehet nem magyar is, s követelték, hogy valamennyi megye első hivatalos nyelvét a magyart tegyék. Csaknem másfél év elteltével a nemzetiségi bizottság elkészült – a beérkezett feliratok figyelembevételével – újabb törvényjavaslatával. Az újabb javaslat végső megszerkesztését és megfogalmazását végül Deák Ferenc végezte el. Ő fontosnak tartotta, hogy a törvény bevezetőjében fejtse ki a magyar alkotmány alapelve szerinti nemzetfogalmat: „Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozik is, egyenjogú tagja.”¹⁸ De szükségesnek tartotta a törvényben azt is kimondani, hogy Magyarország államnyelve a magyar, s ez elsősorban a kormány és az országgyűlés esetében érvényes. „Lefelé azonban a megyéknél, törvényhatóságoknál, községeknél, egyháznál én nem idegenkedem semmit az egyenjogúságot nem korlátozni s annak tág teret adni.”¹⁹ Végül Deák törvényjavaslatát a képviselőház nagy többséggel elfogadta a részletes tárgyalás alapjául, a 26 román és szerb képviselő azonban tiltakozása jeléül kivonult a teremből és nem vett részt a részletes vitában. Deák javaslatát némi módosítással a képviselőház és a főrendiház is elfogadta, majd pedig a „nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” megszületett törvényt 1868. december 6-án szentesítette az uralkodó. A törvény a közélet minden fórumán biztosította az egyes állampolgárok jogát anyanyelvük széleskörű használatára: a községi, törvényhatósági és egyházi gyűléseken anyanyelvén szólalhattak fel, és azon intézhettek beadványokat valamennyi hatósághoz. A felsőbb állami bíróságok hivatalos nyelve a magyar lett, de a fellebbezés folytán eléjük ke-

¹⁷ Lásd 12. jegyzet.

¹⁸ PAJKOSSY: i. m. 525.

¹⁹ KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában. I. 1867-1892.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1952. 129–132.

rülő nem magyar nyelvű perek iratait a bíróságnak kellett magyarra fordítania az állam költségén. Közigazgatási szinten a legszélesebb jogokkal a községek bírtak, mivel maguk választhatták meg jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelvüket egyaránt. A községekben a törvény kötelezte a tisztviselőket, hogy a községbeliekkel azok nyelvét használják. A községek a megyékhez és az állami hatóságokhoz küldött beadványaikban is saját ügykezelési nyelvüket használhatták. Az egyházközségek anyakönyveik, ügyintézésük és iskoláik oktatási nyelvét is maguk határozhatták meg. Nem volt már ilyen liberális a törvény a középszintű közigazgatásban. A törvényhatóságoknak (megyék és nagyobb városok) magyar nyelven kellett jegyzőkönyveiket vezetni és mellette azon a nyelveken is, amit a képviselőtestület 20%-a kívánt. A tisztviselők a községekkel, gyülekezetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezésben a „lehetőségig ezek nyelvét használják”, azaz nem kötelezte őket a törvény, mint a községek tisztviselőit. Kormányhoz intézett irataikban a magyar nyelvet kellett használniuk, s ugyanez vonatkozott a felsőbb egyházi hatóságokra, amelyeknek jegyzőkönyveiket hiteles magyar fordításban is fel kellett terjeszteni az állami felügyelet miatt, bár jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelvüket maguk választhatták meg. Az egyházak és községek maguk választhatták meg az általuk fenntartott iskolák tanítási nyelvét, ugyanakkor az állam köteles a lehetőségig gondoskodni arról, hogy „a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”²⁰ Minden állampolgárnak joga volt iskolát és egyesületet alapítani. A hivatalok betöltésénél pedig „valakinek a nemzetisége ezután sem tekinthető az országban bármely hivatalra vagy méltóságra való emelkedés akadályául”. A nemzetiségi törvény rendelkezéseit egyes szakterületeken kiegészítette néhány egykorú törvény. Ilyen volt pl. Eötvös alkotása, a népiskolai törvény, ami biztosította a felekezetek, társulatok, községek és magánszemélyek iskolaalapítási és fenntartási jogát. A törvény kimondta, hogy a népiskolákban „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községekben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, különböző ajkú segédtanítók választatnak.”²¹

Nemzetiségi politika Magyarországon és Ausztriában

Az Osztrák-Magyar Monarchia mindkét állama soknemzetiségű ország volt. Az is közös volt bennük, hogy az uralkodó nemzet csak relatív többséget alkotott. Az első világháború előestéjén a Magyar Korona országaiban a magyar anyanyelvűek aránya 48% (1850-ben 41,2%), Ausztriában a németet beszélőké 35,6% (1850-ben

²⁰ PAJKOSSY: i. m. 527.

²¹ PAJKOSSY: i. m. 513.

36,7%).²² Mindkét országban kiemelt politikai jelentőségű kérdés volt tehát az etnikai kisebbségek nemzeti jogainak, elsősorban az egyes állampolgárok nyelvhasználatának szabályozása. Mivel a nemzetiségi kérdés mindkét országnak belügye volt, mind Ausztriában, mind Magyarországon a kiegyezés után törvényben szabályozták a nemzeti kisebbségek jogait és nyelvhasználatát.

Ausztriában az ún. decemberi alkotmányban rögzítették átfogóan a nemzetiségek jogait, miszerint az állam minden „néptörzse” egyenjogú és sérthetetlen joguk nemzetiségük megőrzése és ápolása. Az állam elismerte valamennyi, az országban használatos nyelv egyenjogúságát az iskolákban, a hivatalokban és a közéletben. Azokban az országokban (Landokban), ahol több „néptörzs” lakott, a nyilvános oktatási intézetekben egy második nyelv megtanulásának kényszere nélkül kellett mindenkinek saját nyelvén oktatásban részesülnie. A nyelvhasználatot tartományi szinten törvényekben rendezték. Az 1869-es iskolatörvény úgy rendelkezett, hogy az iskolafenntartók véleményének meghallgatása után a tartományi iskolai hatóság döntött az oktatási nyelvről és egy második országos nyelv tanításáról. Magyarországtól eltérően Ausztriában az alkotmány vagy a törvények nem beszéltek államnyelvről. Ettől függetlenül az állami szolgálatban a német nyelv ténylegesen elsőbbséget élvezett. A Birodalmi Gyűlés Képviselőházában 1867 után egyre gyakoribbá váltak a nem német nyelvű felszólalások, a tartományi gyűléseken viszont a 20. század elején már mindenütt két vagy több nyelvet használtak. A közigazgatásban, a felekkel való érintkezésben egyre inkább a helyi nyelvek érvényesültek. Az uralkodó és a központi kormányzatszervek pedig inkább a kisebbségek érdekeit védtek a többséggel szemben. Ausztriában tehát – Magyarországgal szemben – a fejlődés a fokozatos jogkiterjesztés és több nyelv párhuzamos használata felé haladt. Mindemelllett az osztrák alkotmány létrehozott két fórumot, ahol az állampolgárok panaszt tehetek nemzetiségi jogaik sérelme esetén. A Birodalmi Törvényszéknél alkotmányos jogsérelem esetén tehetek panaszt, míg a hatóságoktól elszenvedett jogsérelem esetén a közigazgatási bíróságokhoz fordulhattak panaszaiikkal.²³

Magyarországon a kiegyezés után a magyar liberális politikai elit eszményképe az egységes nemzeti állam volt. Többségük a kiegyezésnek Eötvös által elítélt koncepcióját vallotta azzal, hogy a „közös hazát” magyar nemzeti állammá kívánta átalakítani, s a hatalmat elsősorban arra igyekezett felhasználni, hogy gazdasági, társadalmi és politikai hegemóniáját az ország egész területe és minden népe felett továbbra is fenntartsa. Igyekeztek a közigazgatás középső, sőt alsó részein is érvényesíteni a magyar politikai vezetőréteg uralmát. Mindez többek között a törvényhatóságok és községek önkormányzatának szűkítésével (1870–71, 1886) valamint a főispán, majd a közigazgatási bizottságok hatáskörének kiterjesztésével érték el.

²² Magyarországon a népszámlálások 1880–1910 között az anyanyelvet kérdezték, míg Ausztriában a beszélt nyelvet. Az adatok forrása: *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Végeredmények. Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat. 64. kötet. Budapest, 1912, 1920; RUMPLER, Helmut – URBANITSCH, Peter (szerk.) *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band IX./2. Soziale Strukturen. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2010. 62.

²³ KATUS (2012): 336–338.

A választójogi törvény kiterjesztésének akadálya is a nemzetiségek aránya volt, amit Jókai Mór úgy fogalmazott meg az 1870-es években, hogy elvben helyes az általános választójog, de nálunk a gyakorlatban úgy vetődik fel a kérdés: „Legyen-e egyáltalán egy magyar állam Európában, felelet rá: kilenc millió nem magyar hat millió magyar ellen, általános választójoggal. Ez „elveti annak még a lehetőségét is, hogy Magyarország, mint egységes állam alkotmányos képviselőlet alapján létezzék valaha.”²⁴ 1879-ben, Trefort Ágoston minisztersége idején az elemi iskolában a magyar nyelvet mint tantárgyat kötelezővé tették, amit 1883-tól vezettek be mindenütt, mert akkor járt le a tanítóknak adott türelmi idő a magyar nyelv elsajátítására. Mocsáry Lajos, a Függetlenségi Párt képviselője rámutatott, hogy ha a nemzetiségi törvényt betartják, „egyáltalában nincs szükség arra, hogy az ország minden nemzetiségű lakosai a magyar nyelvet elsajátítsák, mert hiszen a törvényben gondoskodva van arról, hogy a közügyekben eljárhassanak saját nyelvükön.”²⁵ Ugyanakkor a törvényjavaslat indoklásában hangsúlyozták, hogy senkit nem akarnak kényszeríteni a magyar nyelv megtanulására. A nemzetiségi politikusok és egyházaik vezetői mégis az erőszakos magyarosítás első lépéseit látták benne és hevesen tiltakoztak ellene. Egyébként rendkívül lassan folyt a törvény végrehajtása, mivel 1890-ben még 2000 tanító nem tudott magyarul. 1883-ban a középiskolákban is előírták a magyar nyelv és irodalom kötelező oktatását és e tárgyból az érettségit. 1891-ben a kisdedóvról szóló törvény is úgy rendelkezett, hogy a magyar államnyelvbe történő bevezetésre fel kell használni az óvodai foglalkozást is.²⁶

Nem csoda, ha 1895-ben, a Budapesten tartott nemzetiségi kongresszus – melyen a szlovákok, szerbek és románok vettek részt – határozata síkra szállt az 1868-as nemzetiségi törvény megváltoztatásának szükségessége mellett, ugyanakkor egyöntetűen leszögezte: „Mindaddig, amíg a nemzetiségi törvénynek megvan a törvényereje, mindaddig a románok, szerbek és a tótok mint törvényt respektálni fogják, de ezzel szemben követelik az államhatalomtól, hogy azt mint törvényt azokkal szemben ismét respektálják [...]”²⁷ Eközben az 1890-es években a nacionalista közvélemény és a függetlenségi politikusok többsége szintén a nemzetiségi törvény revízióját követelte, de azért, mert szerintük túl liberális volt, túl széleskörűen engedélyezte az anyanyelv használatát, és nem segítette elő a magyar nemzeti állam megteremtését. A politikai elit minden irányzata a „magyar állameszmét” vallotta, azaz az államot szerintük úgy kell berendezni, hogy az a magyar nemzeti érdekeket szolgálja, a magyar nemzeti fejlődést mozdítsa elő, s biztosítsa a magyar uralkodó elit politikai szupremáciáját az ország valamennyi népe felett.²⁸ A kiegyezés körüli években még szép számmal dolgoztak nem magyar anyanyelvű polgárok az állami és megyei tisztségekben, valamint a felsőbb bíróságoknál. Az ilyen alkal-

²⁴ KATUS (2012): 582–584.

²⁵ Idézi KATUS (2012): 350.

²⁶ KATUS (2012): 573.

²⁷ PAJKOSSY: i. m. 719.

²⁸ KATUS (2012): 583.

mazás feltétele a magyar nyelv tökéletes ismerete mellett a „politikai asszimiláció” volt, azaz annak elfogadása, hogy Magyarország magyar nemzeti állam. 1910-ben Magyarország lakosságának (Horvátország nélkül) 54,5%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Ugyanekkor az állami tisztviselők között 95,6%, a megyei tisztviselők között 92,9%, a bírák és ügyészek között 96,8% volt a magyar anyanyelvűek aránya. A községek lakosságának többsége (51%-a) nem magyar anyanyelvű volt, de a községi jegyzők 87,1%-a magyarnak vallotta magát. Az oktatásügyben dolgozók között 79,1%, az egészségügyiek között 74,7%, a papok és egyházi emberek körében pedig 63,7% volt a magyar anyanyelvűek aránya.²⁹

A táblázat egyértelműen mutatja, hogy a legtöbb sérelem a nemzetiségeket, közülük is a németeket, szlovákokat és ruszinokat az iskolaügy terén érte. Fokozatosan szűkült lehetőségük arra, hogy saját nyelvükön részesüljenek elemi és középiskolai oktatásban. A románok és a szerbek viszont nemzeti egyházi önkormányzatuknak köszönhetően – kevesebb anyanyelven oktató iskolát veszítettek. A magyar tanyelvű (egynyelvű és kétnyelvű összesen) iskolák száma közel 40%-kal nőtt, míg a németeké 66%-kal, a szlovákoké 60%-kal, a ruszinoké 75%-kal csökkent.

Az elemi népiskolák oktatási nyelve Magyarországon (Horvátország nélkül)

	<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>szlovák</i>	<i>román</i>	<i>ruszin</i>	<i>szerb</i>	<i>nem magyar összesen*</i>
Egynyelvű iskolák							
1880	7342	867	1716	2756	393	245	6052
1905	11664	272	326	2433	45	155	3246
Két- vagy többnyelvű iskolák, ahol a fenti nyelveken is oktattak							
1880	2287	919	597	394	246	79	2437
1905	1598	331	599	413	113	113	1620
Összes iskola, ahol a fenti nyelvekenoktattak							
1880	9629	1786	2313	3150	639	324	8489
1905	13262	603	925	2846	158	268	4866
Index (1880=100)	138	34	40	90	25	83	57

* A táblázatban nem közöltük a szlovén, horvát és egyéb nyelvű iskolákat alacsony számuk miatt, a soronkénti nem magyar iskolák összes száma azonban velük együtt értendő.

Forrás: KATUS 2012. 571–572. alapján szerkesztette Nagy M.

²⁹ Katus (2012): 570–571.

Návay Lajos és az 1907. évi törvények, a „Lex Apponyi”

Návay Lajos korának „egyik legműveltebb [...] embere,”³⁰ mindazonáltal egyik képviselője azon magyar politikusoknak, akik híven követték a kor vezető ideológusát, Beksics Gusztávot, ami a nemzetiségi kérdéshez való viszonyulásukat illeti. Liberális elveket vallott: „Ne legyen azért senkinek rosszabb dolga, mert tót vagy román [...]”³¹ Ugyanakkor rendíthetetlen híve a magyar szupremáciának, s ennek megvalósulását, amint azt 1901-es programjában kifejtette, az iskolákban látta: „a magyar nemzeti állam jövőendő egysége a legszorosabb összeköttetésben áll mindazzal, ami kultúránkra vonatkozik, hogy a nemzetiségi beolvadására a legbiztosabb alapot a művelt és erkölcsileg tiszta magyar nép nyújthatja. Ott a községi iskolákban, ott lássuk mindenekelőtt nemzeti fegyvergyárunkat, és ha arról van szó, hogy a közművelődés érdekeit szolgáljuk, gondoljunk mindenekelőtt magyar voltunkra, amely itt ezen a földön a hegemoniát kétségbevonhatatlan és mindenki által tiszteletben tartandó jogunkká teszi.”³²

Jól illeszkedik fentiekben bemutatott nézeteihez mindaz, amit 1909-ben a battonyai kerület képviselőjeként, az országgyűlés egyik alelnökéeként kifejtett a *Budapesti Szemle*,³³ Magyarország leghosszabban fennállt enciklopédikus folyóiratának hasábjain.³⁴ A cikk elején azzal az összetett kérdéssel indít, hogy összeegyeztethető-e az a két lényeges kívánalom, hogy biztosítsák a szükséges állami ellenőrzést az autonóm (ti. az önkormányzati és a felekezeti) iskolák felett és fenntartható-e az autonómia az állami ellenőrzés tervezett mértéke mellett. A 20 oldalas tanulmányban a hármas törvénycsomag³⁵ lényegi elemeit kiemelve igyekszik meggyőzni e kérdés megvalósíthatóságáról mind a nem állami iskolák fenntartóit, azaz az önkormányzatokat és a felekezeteiket, mind pedig azokat, akik amellet érveltek politikus társai közül, hogy a népoktatást teljes mértékben államosítani

³⁰ Jászi Oszkárt idézi GILICZE: i. m. 235.

³¹ Idézi GILICZE: i. m. 224.

³² Idézi GILICZE: i. m. 213.

³³ A *Budapesti Szemle* első évfolyama 1840-ben jelent meg, és a centralisták (Eötvös, Trefort, Szalay) tanulmányait közölte 2 kötetben, kiadója Heckenast Gusztáv volt. Érdektelenség miatt hamarosan megszűnt, majd 1857-ben indította el újra Csengery Antal, a volt centralista, Deák titkára. Célja a tudományok és szépművészetek figyelemmel kísérése volt angol és francia mintára. 1864-ig 21 kötete jelent meg, megszólaltatva bennük a kor jelentős íróit, politikusait és gondolkodóit. Kisebb szünet után 1865-től 1869-ig élt ismét, majd 1873-ban a Magyar Tudományos Akadémia vette szárnyai alá a folyóiratot azzal, hogy a „cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős”. A szerkesztője haláláig, 1910-ig Gyulai Pál volt, a folyóirat 1944-ben szűnt meg. Egy-két vers, novella, irodalomkritika, néhány természettudományi tanulmány, de a lap nagyobbik felét a társadalomtudományok tették ki. Magas színű, ugyanakkor egyre konzervatívabb színezetű folyóirat lett, szorosabban vett politikai cikkeinek szemléletébe jól illeszkedett Návay Lajos tanulmánya.

³⁴ NÁVAY Lajos: „Apponyi törvényei.” *Budapesti Szemle*, CXXXVII. kötet. (385–387. szám) Budapest, 1909. 1–22.

³⁵ Két törvény a népiskolák jogállásáról és tanítóinak fizetéséről (1907:26., 1907:27.), egy pedig az elemi iskolai oktatás ingyenességéről szól (1908:46.).

kell,³⁶ mert ez az egyetlen útja a nemzetiségi kérdés megoldásának. Liberalizmusa szólal meg akkor, amikor azzal érvel az utóbbi csoport ellenében, hogy „a szabad alkotmány lényegével jön ellentmondásba az, a ki az államhatalom részére vindikálja azon kizárólagos jogot, hogy polgárai érzületét céljainak megfelelően idomíthassa, holott szabad alkotmányról csakis ott szólhatunk, hol a polgárok érzülete az, a mely a kormányzás irányában kifejezésre jut. [...] az állam befolyása itt se terjedhet annál tovább, mint megjelölni azon követelményeket, melyeket az állam az oktatás közvetlen eredményétől vár, közreműködni azon eszközök nyújtásában, a melyek e cél elérését előmozdítani hivatvák [...]”³⁷ Ugyanakkor határozottan leszögezi, hogy „egyetlen állam sem tűrheti közömbösen, hogy egyes iskolákban az állam törvényei ellen izgassanak.”³⁸ Szerinte „az iskola nem küzdelmi eszköz, de a békés és fokozatos haladás előkészítője [...] abban is, hogy *egy közös és mindnyájunkra nézve egyaránt fontos cél szolgáltatásban* [kiemelés N. M.] a társadalom érdemes elemeit közhasznú tevékenykedésre serkenti.”³⁹ Azt nem árulja el, mi az a „közös és fontos cél”, de minden bizonnyal az „egységes osztatlan nemzet”.

A törvény lényegére rátérve Návay kiemeli, hogy mennyire időszerű volt a fizetések rendezése, hiszen akár az 1868-as, akár az 1893-as törvény meglehetősen szűkkeblűen mérte a tanítói fizetéseket, s nem csoda, ha a „tanítói pálya vonzó ereje legalább is a jelentkezők kvalitását illetőleg mindinkább csökkent.”⁴⁰ Az állami iskolák tanítóira nézve a törvény rendezte az alapfizetést, a korpótléket és az ellátás körülményeit (lakás, kertilletmény). A felekezeti és községi iskolák tanítóinak alapfizetése és lakbérpótléka is ugyanannyi, mint az állami iskolákban, a korpótlék azonban nem volt ugyanannyi. Ráadásul, míg az állami tanító egész szolgálati ideje beleszámított a korpótlékába, addig a felekezeti és községi iskolák tanítóinak korpótlékába csak az 1893 óta eltelt szolgálati idő számított bele. Akkor hoztak ugyanis törvényt, hogy a felekezeti és községi iskolák tanítóinak is korpótléket kell kapniuk. 1907-ben az állami iskola tanítója, akinek szolgálati ideje 30 év volt, 1200 korona korpótléket kapott, a nem állami iskolák tanítója pedig ugyanannyi szolgálati idővel csak 500 koronát. Návay szerint azonban „a különbség mégse oly lényeges, hogy ezáltal a községi és felekezeti tanítói kar minőségének rovására hátrányos következtetéseket lehetne levonni.”⁴¹ Az igazán sérelmes paragrafusok a nemzetiségek számára a 17–22., 24–25., 27–28. és 32–33. paragrafusok voltak. Ezek közül azonban Návay a továbbiakban elsősorban azt fejtegeti, hogy a korábbi törvényekhez (az 1879:18. tc.-hez pl.) képest a jelenlegi „szabatosan körülírja a magyar nyelv tanításának minimális eredményét”, és eredménytelenség esetén ez a törvény már rendelkezik „hatékony sanctiókkal”. Az ellenőrzést közvetlenül a felelős

³⁶ Nem véletlenül gondolhatták így sokan, mivel 1900 körül az elemi iskolák mindössze 10%-a állt állami fenntartás alatt, 80%-a felekezeti, 10%-a önkormányzati volt.

³⁷ NÁVAY: i. m. 2.

³⁸ NÁVAY: i. m. 4.

³⁹ NÁVAY: i. m. 4.

⁴⁰ NÁVAY: i. m. 5.

⁴¹ NÁVAY: i. m. 7.

miniszter jogkörébe utalja, ami sérti a fenntartó felekezetek autonómiáját. A törvény 18. §-a szerint „az ismétlői tanfolyam tanítási nyelve kizárólag a magyar”. Ez utóbbi előírással a törvény megsérti mind a nemzetiségi, mind a népiskolai törvényt. Ugyanez a paragrafus megsérti a paritás elvét akkor, amikor úgy rendelkezik, hogy „a hol magyar tannyelvű iskola nincs, ott az olyan hitfelekezeti elemi iskolákban, a melyekben állandóan vannak magyar anyanyelvű növendékek, vagy olyan nem magyar anyanyelvűek, a kiknek magyar nyelvű oktatását atyjuk vagy gyámjuk kívánja: a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelheti, hogy ezek számára a magyar nyelv használtassék mint tannyelv; ha pedig a magyar anyanyelvűek száma a húszat eléri, vagy az összes beírt növendéknek 20%-át teszi: számukra a magyar nyelv, mint tannyelv okvetlenül használandó. Ha pedig a beírt tanulóknak legalább fele magyar anyanyelvű, a tanítási nyelv a magyar; de az iskolafenntartók gondoskodhatnak arról, hogy a magyarul nem beszélő növendékek anyanyelvükön is részesüljenek oktatásban. Minden oly népoktatási tanintézetekben azonban, a melyekben az állam nyelve van egyedüli tanítási nyelvül bevezetve, ez az állapot többé meg nem változtatható.”⁴² De hasonlóképpen ütközött a hatályos nemzetiségi és népiskolai törvénnyel pl. az 1907:27. tc. 33. paragrafusa is, amely szerint bármilyen jellegű népiskolában magyar nyelvű nyomtatványminták alkalmazhatók, és azokat magyar nyelven kell kitölteni. Návay láthatólag elsősorban a nacionalisták zászlajából akarta kifogni a szelet, az erdélyi szász evangélikus konzisztórium emlékiratára, vagy a gyulafehérvári-fogarasi görögkatolikus román érseki egyháztartomány püspökeinek kérvényére, melyet a főrendiházhoz intéztek, nem kívánt reflektálni.

Egyetérthetünk Katus Lászlóval abban, hogy a Lex Apponyi túlzottan állapította meg a magyar nyelv oktatásának követelményeit, és túl szigorú szankciókat helyezett kilátásba, ha a magyar nyelv oktatása nem volt sikeres. A nemzetiségi egyházak okkal és joggal mutattak rá, hogy a magyar nyelv oktatása csak ott lehet sikeres a törvény követelményei szerint, ahol a nem magyar anyanyelvű polgárok magyar lakossággal élnek együtt és a nem magyar nyelvű gyermekek a magyarokkal való mindennapi érintkezésben elsajátították a magyar beszéd elemeit. Ott, ahol a gyermek 50 vagy 100 kilométeres körzetben nem hallott magyar szót, ott reménytelen volt a tanító helyzete, hogy a gyermeket a törvény követelményeinek megfelelően megtanítsa „gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni”. Mocsáry joggal mondta, hogy ha a nemzetiségi törvényt végrehajtották volna, akkor nem lett volna szükség arra, „hogy az ország minden nemzetiségű lakosai a magyar nyelvet elsajátítsák, mert hiszen a törvényben gondoskodva van arról, hogy a közügyekben eljárhassanak saját nyelvükön.”⁴³

A magyar politikusok a nyugat-európai típusú magyar nemzeti államot akarták megteremtetni a dualizmus korában. Návay Lajos ezt képviselte, írásában, mely a

⁴² PAJKOSSY: i. m. 805.

⁴³ KATUS László: „A Lex Apponyi.” rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/ letöltés ideje: 2016. október 23.

törvények kodifikálása után 2 évvel jelent meg, ez tükröződik. A nemzetiségi politikusok pedig Magyarországot nem magyar nemzeti államnak képzelték el, hanem – mint Eötvös, Deák és Mocsáry – soknemzetiségű államnak, közös hazának, ahol minden nemzetiség egyenjogú. A maga szempontjából mindkét félnek igaza volt.

Összegzés helyett

„Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt szimpátiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvényeknek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül.”⁴⁴ A legnagyobb magyar, Széchenyi István szavai ezek 1842-ből, miután 1839/40-ben a diéta elfogadta, és az uralkodó szentesítette a törvényt, melynek egyik paragrafusára szerint „oly helyeken is, hol a gyülekezethez szentbeszédnek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlésnek berekesztésétől számítandó három évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak.”⁴⁵ Széchenyi is – kortársaihoz hasonlóan – az asszimilációban hitt, és annak híve volt. De jól látta, hogy abban az országban, ahol a magyar nyelvű etnikum mindössze 42%-át tette ki az ország lakosságának (Horvátország nélkül, azzal együtt csak 37%), elhamarkodott lépés volt a tisztán nem magyar nyelvű régiók egyházközségeire ilyen terhet rakni. Figyelmeztetése nem nyert befogadást, 1844-ben már államnyelvvé emelte a magyart a diéta.⁴⁶ 30 évvel Széchenyi után, Deák Ferenc még mindig aktuálisnak tartotta hasonlóképpen figyelmeztetni képviselőtársait a magyar országgyűlésben: „Ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk, ennek nem az az útja, hogy őket minden áron magyarosítsuk, hanem az, hogy velük a magyar viszonyokat megkedveltessük.”⁴⁷ Két évvel később azonban pánszláv veszélyre hivatkozva erős kézzel igyekezett a magyar politikai elit a szerb és szlovák nemzetiségi mozgalmakat visszaszorítani: bezárták a szlovák nyelvű kisközségi iskolákat a Felvidéken, feloszlatták a szerb ifjúság szervezetét, az Omladinát és a Turócszentmártonban megalakult szlovák kulturális szervezetet, a Matica Slovenskát. A magyar politikai elit utolsó tagja, aki országgyűlési képviselőként, sokáig a Függetlenségi Párt színeiben, s annak vezetőjeként a nemzetiségi politika árnyaltabb képviselőjét, az 1868-as nemzetiségi törvény betartását kérte számon a magyar kormányokon, Mocsáry Lajos volt. De az ő hangját is elnyomta az 1890-es évek megerősödő magyar birodalmi nacionalizmusa. Igaz ugyan, hogy Tisza Kálmán kijelentette, hogy a

⁴⁴ SZÉCHENYI István: *A magyar akadémia körül*, 1842. mek.oszk.hu/01000/01072/01072.htm Letöltés ideje: 2016. október 24.

⁴⁵ PAJKOSSY: i. m. 146.

⁴⁶ A törvény ezt így nem szögezte le, de kilenc paragrafusban sorolta fel mindazon területeket, köztük a közigazgatás minden szintjét, a törvényhozást, valamint a közköztudást, ahol elrendelte a magyar nyelv kizárólagos használatát. Az országgyűlésben 6 év türelmi időt adott a kapcsolt részek, azaz Horvátország követeinek a magyar nyelv elsajátítására.

⁴⁷ Idézi MIKÓ Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Minerva, Kolozsvár, 1944. 177.

sovinizmusnak még saját nemzete érdekében sem barátja, de nemzetiségpolitikája – amint a fentiekben bemutattuk – szabad utat nyitott a türelmetlen nacionalizmus elterjedésének a magyar közélet egyes területein. Az ország egyre közelebb került a 30 évig uralmon lévő Szabadelvű Párt fő ideológusának, Beksics Gusztávnak a kijelentéséhez: „Egységes, osztatlan állam, egységes osztatlan nemzet: ez a kiindulási pont, törekvéseink célja, tetteink szabályozója.”⁴⁸

Rezümé

Eötvös József 58 éves korában elhunyt, unokája, Návay Lajos – 1905 és 1918 között parlamenti képviselő, rövid ideig házelnök – akkoriban mindössze egy éves volt. Politikai pályájuk, nézeteik jelentősen eltértek egymástól. A tanulmányban a szerző Eötvös elméleti munkái és politikusi gyakorlata alapján röviden összefoglalja a nemzetiségi politikáról vallott nézeteit, majd bemutatja, hogy a kiegyezés után az 1868-as nemzetiségi törvény megjelenése ellenére a magyar politikai elit eszményképe az egységes nemzeti állam volt. Többségük a kiegyezésnek Eötvös által elítélt koncepcióját vallotta azszal, hogy a „közös hazát” magyar nemzeti állammá kívánta átalakítani. Návay Lajos egyik képviselője azon magyar politikusoknak, akik híven követték a kor vezető ideológusát, Beksics Gusztávot, ami a nemzetiségi kérdéshez való viszonyulásukat illeti. Liberális elveket vallott, de rendíthetetlen híve a magyar szupremáciának, s ennek megvalósulását az iskolákban látta, mondván a nemzetiségek beolvadására a legbiztosabb alapot a művelt és erkölcsileg tiszta magyar nép nyújthatja. Erről tanúskodik a Budapesti Szemlében megjelent írása is az ún. Lex Apponyiról.

Kulcsszavak: Eötvös József, Návay Lajos, Lex Apponyi, dualizmus, nemzetiségi politika, liberalizmus, nacionalizmus

Abstract

Diversity in the Eötvös family. Two politicians: József Eötvös and his Grandson, Lajos Návay. Changing Political Views Between Generations During Dualism

When the 58-year-old József Eötvös died, his grandson Lajos Návay – later MP and Speaker of the House in the Hungarian Parliament – was only one. Their political careers and views differed significantly. In this article I summarize the political views of Eötvös on the nationality question by considering his intellectual work and his activity through his ministership. As I argue, although the Hungarian Parliament passed the Nationality Act of 1868, the ideal of the Hungarian political elite was the integrated national state of the Magyars. Lajos Návay was the representative of those Hungarian politicians who followed the main ideologist of his time, Gusztáv Beksics, concerning the nationality question. Although Návay was liberal to

⁴⁸ Idézi KATUS (2012): 582.

an extent, he was insistently loyal to the idea of Hungarian supremacy. He believed this idea could be realized through education: he thought schools would be able to assimilate the different nationalities. Návay expressed his views in a study on the Act of Elementary Schools, published in 1907 in Budapesti Szemle (Budapest Review).

Keywords: József Eötvös, Lajos Návay, Lex Apponyi, dualism, nationality policy, liberalism, nationalism